

IN MEMORIAM

ION CAZABAN
(19 octombrie 1935 – 9 iulie 2018)

În vara anului 2018, istoricul și criticul de teatru Jean François Cazaban – cunoscut cititorilor săi sub numele Ion Cazaban – s-a stins pe neașteptate din viață. A plecat dintre noi discret, așa cum a trăit. Complicațiile survenite în urma unei afecțiuni banale l-au răpus în puține zile, iar vestea dispariției lui ne-a îndurerat și ne-a consternat în egală măsură, căci, deși trecuse de 80 de ani, fostul nostru coleg avea vioiciunea, energia, planurile de viitor ale unui om încă tânăr. Cu el, a pierit unul dintre puținii cercetători, în deplina accepțiune a termenului, ai istoriei artei scenice. Este o profesiune care necesită vocație, tenacitate, acribie și deopotrivă un simț al continuității culturale, capacitatea de a identifica în arta trecutului germenii artei contemporane. O profesiune pe care Jean Cazaban a onorat-o din plin, practicând-o cu constanță și cu pasiune până în ultimele luni ale vieții sale.

Jean Cazaban la Festivalul Național de Teatru „I.L. Caragiale”,
ediția din 2016

Jean Cazaban avea un arbore genealogic impresionant, deși nu și-a făcut niciodată un titlu de glorie din ascendența și din legăturile sale de rudenie. Înaintașii săi ilustrează elocvent traseul multor familii venite în Principate din toate colțurile Europei și stabilite aici în secolul al XIX-lea – familii care au contribuit decisiv la făurirea României moderne.

STUDII ȘI CERCET. IST. ART., **Teatru, Muzică, Cinematografie**, serie nouă, t. 12 (56), p. 145–148, BUCUREȘTI, 2018

Cazabanii, francezi din orașul Carcassonne, provincia Languedoc, au fost atestați documentar încă de la finele veacului al XVII-lea, cu ocazia alcătuirii „Armorialului general al Franței”. Lucrarea, realizată în urma unui edict regal din 1696, inventaria toate blazoanele aflate în uz pe teritoriul țării. Ele aparțineau atât unor entități juridice (orașe, comune, universități, mănăstiri, bresle), cât și persoanelor particulare (nobili, clerici, burghezi, oameni de litere și arte etc.¹). Înscrierea în „Armorial”, contra unei taxe, valida originalitatea blazonului și dreptul de proprietate al purtătorului său. Între zecile de mii de persoane care figurează în „Armorial” se află un anume Jean Cazaban, negustor din Carcassonne; un desen în culori al armoariilor sale, alături de nume și profesii, pot fi găsite la p. 460 din vol. XIV al lucrării, consacrat provinciei Languedoc². De asemenea, printre documentele familiei se mai păstrează și astăzi, transmis de la o generație la alta, brevetul primit cu acest prilej de Jean Cazaban: un document semnat de Charles René d’Hozier, supervizorul „Armorialului”, și emis la data de 2 iulie 1697.

Peste mai bine de un secol și jumătate, în 1853, un urmaș al comerciantului din Carcassonne avea să întemeieze ramura română a Cazabanilor. Este vorba de François Cazaban, inginer experimentat, pe care autoritățile din Moldova îl chemaseră să organizeze serviciul telegrafic, pentru ca apoi să i se încredințeze construcția unor rețele de drumuri județene; a murit la 86 de ani, lucrând neobosit până la sfârșitul vieții. Numeroșii copii, nepoți și strănepoți ai lui François Cazaban s-au căsătorit fie cu români, fie cu străini proveniți în genere din familii împământenite la noi: italieni, austrieci, englezi, greci etc. Unii s-au remarcat în domeniul științelor tehnice, economice sau medicale, alții în domeniul culturii sau artei; istoria lor este cea a unui neam de excepțională vitalitate, cu oameni creativi și întreprinzători³.

Jean Cazaban a fost stră-strănepotul lui François. Între rudele sale pe linie paternă, mai apropiate sau mai îndepărtate, se numără străbunicul Jules și bunicul Ludovic, ambii reputați ingineri constructori; publicistul și scriitorul Alecu Cazaban; scriitorul Theodor Cazaban, autoexilat în Franța în 1947, și marele actor Jules Cazaban – frați ai tatălui său, George; compozitoarea Mansi Barberis și fiica ei, regizoarea Sorana Coroamă-Stanca; sculptorul Ion Irimescu; pianista Rodica Suțu; compozitorul și muzicologul Costin Cazaban; și lista ar putea continua... Mama lui Jean Cazaban, Gabriela, era fiica ilustrului chirurg și medic militar Gabriel Tatos, descendent al unei familii de origine armenescă.

Între înclinația spre tehnică și cea spre artă care marchează destinele familiei sale, lui Jean Cazaban i-a fost hărăzită cea de-a doua. Un împătimit al artelor spectacolului, a urmat cursurile recent înființatei secții de teatrologie-filmologie din cadrul Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L. Caragiale”. A absolvit facultatea în 1958, făcând parte din prima serie de teatrologi și filmologi, alături de Ana Maria Narti, Bujor T. Rîpeanu, Constantin Paraschivescu, Mihai Tolu, Călin Căliman, Emil Mandric, Eduard Covali ș.a.

În primii ani după încheierea studiilor, lucrează ca secretar literar la Teatrul Giulești (actualul Odeon), apoi la revista *Contemporanul*, unde semnează cronici teatrale, colaborând cu unul din foștii săi profesori, Valentin Silvestru, pentru ca ulterior să se angajeze la redacția de film a Televiziunii Române. A fost o perioadă marcată de contacte prețioase cu mediul teatral,

¹ Contrar unei credințe larg răspândite, purtarea blazoanelor nu era apanajul persoanelor cu sânge albastru. Ea se răspândise deja cu două-trei secole în urmă în rândul altor categorii sociale, fie din rațiuni practice, fie din spirit de imitație, fie din alte motive. Inflația blazoanelor a dus, inevitabil, la uzurparea unora dintre ele și la declanșarea unor litigii. Evitarea acestor „plagiate” a fost unul din scopurile recensământului heraldic pe care îl ordonase în 1696 Ludovic al XIV-lea. Un alt scop, mai important decât primul, a fost aducerea de venituri suplimentare în trezorerie.

² Sursa: BNF Gallica (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k111467n>).

³ Scriitorul fălticenean Eugen Dimitriu a reconstituit fascinantul destin al acestei spițe în cartea *Cazabanii: o cronică de familie* (prefață și indice de nume de Constantin Severin, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 2004).

cu cel al presei scrise și audiovizuale. În anul 1968, ocupă prin concurs un post de cercetător în cadrul sectorului de teatru al Institutului de Istoria Artei. Își va găsi aici locul potrivit, fiindcă interesul său pentru studiul istoriei, teoriei și esteticii teatrale coincidea cu fișa postului. Nu înseamnă, desigur, că Jean Cazaban s-a distanțat de peisajul în continuă mișcare al scenei contemporane ori că, dedicându-se istoriei domeniului, și-ar fi ratat vocația de critic. Dimpotrivă, asista frecvent la premiere, a participat la festivaluri și colocvii din toată țara, a scris sute de articole, cronici, recenzii în numeroase reviste de cultură; a fost unul din puținii oameni de breaslă care au îmbinat armonios munca de cercetător cu cea de critic.

În primii ani petrecuți în Institut, a lucrat alături de colegi la volumele II și III ale tratatului *Istoria teatrului în România*⁴, ocupându-se îndeosebi de evoluția publicisticii de profil, pentru ca mai târziu să contribuie cu o incitantă analiză a conceptului de „*image teatrală*” la alt volum colectiv editat de Institutul de Istoria Artei – *Teatrul românesc contemporan. 1944–1974*⁵. Între timp, a început să publice studii în periodicele de specialitate ale Institutului: *Studii și cercetări de istoria artei. Seria Teatru, Muzică, Cinematografie și Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Théâtre, Musique, Cinéma*. În 1985 îi apare la Editura Meridiane volumul de debut: *Caragiale și interpreții săi* – rod al unei îndelungi și minuțioase documentări, carte de căpătâi pentru studiul diacronic al montării pieselor caragialiene.

În a doua jumătate a anilor '90, paralel cu activitatea de la Institut, începe să predea la UNATC „I.L. Caragiale”. În aceeași perioadă, colaborează strâns cu Valeriu Moisescu. Acesta din urmă – strălucit regizor și pedagog – înființase în cadrul UNATC Centrul de cercetări, studii și experimente teatrale „Crin Teodorescu”, unul din proiectele inițiate aici constând în realizarea seriei de monografii intitulate „*Maeștri ai teatrului românesc în a doua jumătate a secolului XX*”. Jean Cazaban a participat cu entuziasm la concretizarea proiectului, menit să păstreze vii în memoria posterității ideile și creația figurilor marcante ale scenei autohtone. A făcut parte din colectivul de redacție al volumelor *Radu Penciu* (1999), *Crin Teodorescu* (2001), *Paul Bortnovski* (2003), *Ion Cojar* (2006), toate publicate sub egida UNATC.

Ca specialist, l-a atras îndeosebi dimensiunea vizuală a spectacolului teatral, în dinamica ei: capacitatea regizorului de a crea simboluri ce se adresează privirii, funcția expresivă a decorurilor, ambianța generată de o anume lumină, de o anume paletă coloristică. De altfel, era un bun cunoscător al artelor plastice; în cercetările sale asupra scenografiei, nu lipsesc trimiterile la tendințe manifestate în pictură, după cum – în cazul producțiilor mai recente – nu lipsește identificarea aluziei ori a citatului pictural. A mers de mai multe ori la Cvadriena de Scenografie de la Praga (un oraș pe care îl iubea). A contribuit din partea României la realizarea volumului *World Scenography, 1990–2005* (editori Peter McKinnon & Eric Fielding) publicat de OISTAT⁶. Poate nu e lipsit de interes să menționăm că la volumul anterior (*World Scenography, 1975–1990*), cel care a furnizat informații despre scenografia românească a fost Liviu Ciulei.

Mereu interesat de nou, fie acesta *noul istoric* sau *noul zilei de azi*, Jean Cazaban a cercetat asiduu mișcările de avangardă încă din epoca regimului comunist, când era dificil să tratezi *in extenso* o astfel de temă. Dar cercetările sale au putut fi fructificate mai târziu; când timpurile au permis-o, a publicat antologia *Texte teatrale suprarealiste* (Editura Unitext, 2005), restituind publicului cititor scrieri de Gherasim Luca, Gellu Naum, Paul Păun, Virgil Teodorescu, D. Trost.

⁴ Primul volum, cu subtitlul *De la începuturi pînă la 1848*, apăruse deja în 1965. Celelalte două volume – care acoperă perioadele 1849–1918 și, respectiv, 1919–1944 – apar în 1971 și 1973.

⁵ Publicat la Editura Meridiane în anul 1975, volumul a fost distins cu premiul „Ion Luca Caragiale” al Academiei.

⁶ Organisation Internationale des Scénographes, Techniciens et Architectes de Théâtre.

Ultimul deceniu al vieții lui Jean Cazaban a fost și cel mai productiv, cel puțin sub aspectul aparițiilor editoriale, care finalizau însă o muncă îndelungată. A publicat la Fundația Culturală „Camil Petrescu” & Revista „Teatrul azi”, conduse de doamna Florica Ichim, volumele *Dan Jitianu și bucuria comunicării* (2008), *Dan Nemțeanu și viziunea sa scenografică* (2011), *Scena românească și expresionismul* (2012) – unde abordează o altă temă insuficient explorată în epoca antedecembristă – și *Scenografia românească în secolul XX (Decorul)* (2017). Acest ultim volum ar fi trebuit să fie completat de o a doua parte, referitoare la costumele de teatru. Din păcate, timpul nu a mai avut răbdare.

Dacă Jean Cazaban nu și-a transmis pe calea scrisului toate cunoștințele acumulate, a făcut-o în schimb pe cale orală. A fost un nesecat izvor de informații, pe care le împărtășea prompt oricui i-o cerea. Dacă uitase vreun detaliu, mergea acasă, își răsfoia dosarele cu notițe, indiferent cât timp îi lua această operațiune, iar apoi te suna la telefon și îți comunica rezultatul. O asemenea generozitate – manifestată față de toți colegii de breaslă și îndeosebi față de cei tineri – este greu de întâlnit.

Domnul Jean Cazaban a ieșit la pensie în anul 2004. Nu i-am simțit lipsa, din simplul motiv că nu lipsea. Venea frecvent la bibliotecă, participa la evenimentele organizate de Institut, se interesa de proiectele sectorului de teatru, unde lucrase peste 35 de ani. A fost un om de rară calitate, modest și delicat, o fire deschisă, prietenoasă, plină de căldură. Își trata cu egală cordialitate cunoscuții, indiferent de vârsta ori de statutul acestora. A fost mereu receptiv la problemele profesionale sau personale ale altora, oferindu-le un sfat, încurajându-i cu o glumă, insuflându-le o notă de optimism. Desigur, nici pe el nu l-au ocolit greutățile, inerente oricărei vieți; dar, fire discretă, nu a împovărat pe nimeni cu ele; obișnuia să le treacă sub tăcere sau să le povestească în treacăt, încheind cu o vorbă de duh.

Născut la Iași, domnul Cazaban și-a petrecut primii ani ai copilăriei și vacanțele de școlar la Fălticeni, în casa bunicilor paterni. Pentru el, târgul dintre dealuri, cu lumină blândă și farmec patriarhal, a constituit un spațiu magic. L-a revizitat adesea, întorcându-se de acolo ușor nostalgic, dar totodată încărcat de energie. Ultimele pagini pe care le-a scris domnul Cazaban, așa cum mi-a mărturisit distinsa lui soție, nu au mai fost despre teatru; ele conțineau o evocare (rămasă doar în schiță) a *casei bunicilor* – loc al începuturilor, paradis pierdut pe care nu-l mai regăsim, cel puțin nu în această viață. Poate a fost o întâmplare, poate a fost o premoniție...

DANIELA GHEORGHE